

800 berättelser ur Åbo stads historia

1600-TALET

GATLOPP

05.05.2026 | EDITOR | LÄMNA EN KOMMENTAR

Gatloppet blev en vanlig bestraffningsform på 1600-talet, först inom armén och senare också inom den civila jurisdiktionen. Det går ut på att ett visst antal män ställer sig i två led mittemot varandra och den dömda måste löpa längs "gatan" mellan leden. Varje man i ledet måste slå den förbipasserande brottslingen med en piska. Den dömda sprang längs gatan så många gånger som rätten beslutat, och varje man måste piska med kraft, vid hot om böter. Gatloppsstraffet gällde endast män.

Gatlopp år 1525 enligt Jost Amman. Wikimedia Commons, Public domain.

Det var svårt att få män att ställa upp för gatlopp eftersom hela etthundra kunde behövas på en gång. I Åbo anhöll de rika köpmännen hos rådet om att inte behöva delta i ett sådant nesligt företag. De var rentav redo att köpa sig fria från förrättningen. Rådet biföll emellertid inte deras anhållan utan konstaterade att också gatloppet hörde till skyldigheterna för dem som svurit burskapseden. Borgarna i Helsingfors åter frågade rådet i Åbo om det i staden var brukligt att borgarna själva ställde upp; de tyckte att det skulle ha räckt att drängarna gjorde det.

Man försökte lösa problemet på annat sätt. I Åbo kallade man till exempel i februari 1670 in fattiga borgare från olika kvarter till rätten och uppmanade dem att delta i bestraffningen av lagbrytare. I gengäld lovades de efterskänkning av skatt och böter samt befrielse från vaktpassen i stadsvakten. En del av dem gick med på detta och en särskild lista uppgjordes över dem. Den 22 februari ställde de upp i ett gatlopp där fyra män bestraffades.

År 1698 nödgades rådet konstatera, att alla de borgare som använts som piskare vid gatloppen hade dött under de föregående två svåra hungeråren. De övriga borgarna ville inte delta i gatlopps förrättningar, och man kunde inte beordra dem till detta utan beslut från högre instans eftersom man inte heller tidigare tillämpat tvång. Rådstuvurätten beslöt fråga hovrätten eller landshövdingen huruvida man i Åbo och de andra städerna skulle kunna beordra det lägre borgerskapet att ställa upp som piskare ifall man inte fick ihop 50 man från stadsvakten. Detta ville man veta för att dåliga seder inte skulle sprida sig på grund av att det saknades deltagare för verkställandet av bestraffningen.

Enligt drottning Kristinas straffordning år 1653 kunde man sona en bot på åtta daler med att löpa ett lopp mellan femtio män. Det blev inalles hundra piskrapp. Ju högre böter, desto fler lopp. Enligt en kunglig förordning från 1698 kunde böter sonas med spö- eller piskrapp. Detta straff gällde både män och kvinnor och verkställdes vid skampålen som fanns på torget. En karl skulle för varje 2 ½ silverdaler straffas med tre rapp givna med två spön och en kvinna med tre slag givna med två piskor.

Antalet rapp var sålunda direkt proportionellt med värdet av stöldgodset. Spormakaren Jonas Höök åtalade i september 1683 lösdrivaren Erik Mattsson för att i Åbo slott på Jakobsdagen av honom ha stulit föremål till ett värde av 66 koppardaler. Bland föremålen fanns en ljusstake och många klädesplagg. Erik dömdes till att ersätta föremålens värde och till att betala en bötessumma på tre gånger detta värde. Dessutom dömdes han till offentlig avbön. Då han inte kunde betala sina böter fick han löpa gatlopp, sex gånger fram och tillbaka mellan leden. Det fanns 25 man i vartdera ledet, så antalet slag blev 600! Efter ett gatlopp hotade alltid sårfeber, som kunde vara dödlig.

Rättens uppgift var emellertid inte att åsamka de svaga och sjuka onödigt lidande, varför domen kunde mildras vid behov. Därför sprang svärdsmedsgesällen Knut Jöransson i sitt gatlopp endast två gånger fram och tillbaka mellan leden den 30 juli 1679. Hans dom hade mildrats på grund av hans sjuklighet. Med loppet sonade han den höga bot på hundra silverdaler som hovrätten dömt honom till.

Veli Pekka Toropainen

Översättning: Brita Löflund

Källor:

Riksarkivet (RA): RA z:38, ÅRP (Åbo rådstuvurätts protokoll) 11.2.1670, 76–77; 12.2.1670, 78–79; 14.2.1670, 80; 22.2.1670, 90; RA z:46, ÅRP 30.7.1679, 422; RA z:50, ÅRP 3.11.1683, 485–488; 7.11.1683, 501; RA z:65, ÅRP 29.10.1698, 399v–401v; RA z:80, ÅRP 17.8.1711, 374v–375; 21.8.1711, 387v; 26.8.1711, 389–389v.

Drottning Christinæ Straff-Ordning dat. Stockholm 18.Maji åhr 1653. J. Schmedeman, *Kongliga stadgar, förordningar etc.* Stockholm 1706, 294–296.

Carl von Bonsdorff, *Åbo stads historia under sjuttonde seklet. Första bandet.* Bidrag till Åbo stads historia. J. Simelii arfvingars boktryckeri aktiebolag 1894, 315.